

De federale overheidsdiensten

1. Algemene inleiding

Guy Coppieters en Guy Vanthemsche

Alvorens over te gaan tot de behandeling van de geschiedenis, de archieven en de publicaties van de onderscheidene ministeries / federale overheidsdiensten⁽¹⁾ is het nuttig even de algemene situatie op dit vlak te schetsen.

1.1. Bibliografie

Volgende studies geven een algemeen overzicht van de evolutie van het federale administratieve apparaat. Bijdragen over de werking van de overheidsadministratie met een “opinievormend” karakter, het statuut van het overheidspersoneel en dergelijke werden hier niet opgenomen.

JANNE (H.). *Evolution de l'organisation administrative belge. Notes prises au cours de Monsieur Janne*. Brussel, z.j. (1957).

MOLITOR (A.). *L'administration de la Belgique*. Brussel, 1974.

WITTE (E.). Van vijf naar negenentwintig ministeries, in *Mededelingen van het Verbond der Belgische Nijverheid*, 1970, speciaal nr., p. 133-144.

PEEMANS (F.). Structures et attributions des administrations centrales des ministères en Belgique, 1830-1980. Recherches sur un aspect du système politico-administratif belge, in *Miscellanea archivistica*, 1982, nr. 33, p. 5-48.

GILISSEN (J.). Le caractère collégial des premières formes de gouvernement et d'administration de l'Etat belge (1830-1831), in *RBHC*, 1981, p. 609-639.

GERARD (M.-L.) e.a. L'organisation des départements ministériels, in *Etudes sur la réforme des services administratifs de l'Etat*. Brussel, 1935, p. 25-35.

Het centraal bestuur van de staat, in *Morfologie van het staatsbestuur*. Brussel, 1977, bijlage A, p. 1-240.

STENMANS (A.). *La transformation de la fonction administrative en Belgique*. Brussel, 1999.

THIJS (N.), VAN DE WALLE (S.). Administrative reform movements and commissions in Belgium 1848-2004, in *Public Policy and Administration*, 2005, nr. 4, p. 38-54.

---

(1) Vanaf 2000 werden de «ministeries» omgedoopt tot «federale overheidsdiensten» (zie hieronder). We probeerden zoveel als mogelijk de term te gebruiken die van kracht was in de periode waarover sprake. Het was echter niet altijd mogelijk om dit onderscheid strikt te handhaven. Daarom werden de beide termen soms samen gehanteerd.

THIJS (N.), VAN DE WALLE (S.). De Ducpétiaux à Copernic. 150 années de réformes administratives en Belgique, in *Administration publique. Revue du Droit public et des Sciences administratives*, 2005, nr. 1, p. 33-50.

YANTE (J.-M.). L'histoire de l'administration en Belgique, in *Jahrbuch für europäische Verwaltungsgeschichte*, 1997, p. 261-280.

YANTE (J.-M.). L'entourage administratif du pouvoir exécutif (XIXe-XXe siècle): le cas de la Belgique, in RAADSCHELDERS (J.C.N.), VAN DER MEER (F.M.), eds. *L'entourage administratif du pouvoir exécutif. Administering the Summit*. Brussel, 1998, p. 77-98.

Om de evolutie van elk afzonderlijk departement te reconstrueren, kan men gebruik maken van:

Almanach de la Cour de Bruxelles sous les dominations autrichienne et française, la monarchie des Pays-Bas et le gouvernement belge de 1725 à 1840, formant l'introduction à l'Almanach Royal officiel de Belgique, publié depuis 1840 en exécution d'un arrêté du Roi. Brussel, z.j., alsook van de *Almanach royal de Belgique*. Brussel, 1840-1939.

Pasinomie. Collection complète des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Brussel, 1833-1999.

Tot aan de Tweede Wereldoorlog neemt dit tweede naslagwerk tal van organieke reglementen van ministeries op of verschaft het duidelijke verwijzingen naar het *Belgisch Staatsblad*. Na de Tweede Wereldoorlog blijkt de *Pasinomie* voor dit spuurwerk niet meer geschikt en is men aangewezen op:

Annuaire administratif et judiciaire de Belgique. Administratief en gerechtelijk jaarboek voor België. Brussel, 1864- (dat uiteraard ook kan gebruikt worden voor de vooroorlogse periode).

Guide des ministères. Revue de l'administration belge. Gids der ministeries. Tijdschrift van de Belgische administratie. Brussel, 1951- (ook via <http://gdm.be>: enkel toegankelijk voor abonnees).

Wegwijs in de federale administratie. Guide de l'administration fédérale. Brussel, 2000³, 2 dln. (eerste uitgave in 1995 en tweede in 1997).

Samenstelling ministeriële kabinetten. Composition des cabinets ministériels. Brussel, 1992-2001.

Op initiatief van de FOD Kanselarij van de Eerste minister worden op grote schaal vraag- en antwoordboekjes uitgegeven, zo bijvoorbeeld:

Belgopocket 2009. Brussel, 2009.

Het recentste naslagwerk werd gepubliceerd door Pinakes, een bedrijf opgericht door de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten en uitgeverij Politeia:

Overheidsrepertorium Vlaanderen en Brussel. Brussel, 2008.

Op de officiële website van de Belgische federale overheid (www.belgium.be) krijgt men een overzicht van de structuur en de functies van de huidige federale overheidsdiensten, ex-ministeries. De informatie die men daar kan vinden, is min of meer vergelijkbaar met deze die in de vermelde *Wegwijs* wordt aangeboden.

Via dit adres vindt men de websites van de diverse federale overheidsdiensten en overheidsinstellingen.

Op het einde van de jaren 1980 heeft het Algemeen Rijksarchief een groot-scheeps project opgezet, dat tot doel heeft de structuur en evolutie van de centrale administratieve departementen in kaart te brengen. Zie hierover:

COPPENS (H.) e.a. *Richtlijnen voor de studie van de Belgische ministeries als archief-vormende instanties*. Brussel, 1992.

Aspects méthodologiques de l'histoire de l'administration belge. XIXe-XXe siècles – Methodologische aspecten van de geschiedenis van de Belgische administratie (19e-20e eeuw). Brussel, 1991.

Resultaat is de publicatie van naslagwerken die telkens een ministerie analyseren. In het eerste deel wordt de evolutie van de administratieve structuur van het departement op gedetailleerde wijze uiteengezet (reeks organogrammen). Tevens worden alle commissies, raden en overheidsinstellingen beschreven die van dat ministerie afhangen. In het tweede deel wordt de evolutie van de bevoegdheden ontleed. De precieze referenties van al deze werken vindt men in de hoofdstukken die deze ministeries behandelen.

1.2. *Historisch overzicht*

We zullen hier slechts de grote lijnen van de geschiedenis van de ministeries / federale overheidsdiensten behandelen. Voor meer details verwijzen we naar de rubrieken die de onderscheidene departementen bespreken.

Tussen 26 en 28 september 1830 was er in Brussel een Voorlopig Bewind ontstaan dat de uitvoerende macht zou uitoefenen tot 24 februari 1831. In feite berustte de uitvoerende macht niet in handen van het Voorlopig Bewind, dat tien leden telde, doch zij hoorde toe aan slechts vier (later vijf) leden die samen het Hoofdbewind vormden. Dit Hoofdbewind werd bijgestaan door vijf “Bewinden” die als het ware de functie van ministers vervulden. Er bestonden resp. “Bewinden” voor binnenlandse zaken, oorlog, financiën, justitie en openbare veiligheid. Het Bewind voor buitenlandse zaken zou later opgericht worden.

Met uitzondering van het Bewind van openbare veiligheid, dat zou opgaan in het Ministerie van Binnenlandse zaken (later justitie), vinden we deze vijf “Bewinden” terug in de vijf eerste ministeries waarmee België van start zou gaan, namelijk binnen- en buitenlandse zaken, justitie, oorlog en financiën, met andere woorden de “basisuitrusting” van een moderne staat.

Dit aantal departementen zou in de loop van de 19^e eeuw slechts zeer geleidelijk worden uitgebreid. Gezien de beperkte interventie van de staat in het maatschappelijke leven, groeide de nood aan nieuwe administratieve structuren eerder langzaam (de zogenaamde minimale staat). De redenen voor de oprichting van een nieuw departement in 1837, namelijk dat van Openbare werken, waren eerder van technische aard: men wenste een administratieve omkadering voor de diensten die zich moesten inlaten met de aanleg en exploitatie van spoorwegen.

Gedurende veertig jaar zou men het met deze zes departementen stellen. Nergens was er sprake van een Eerste minister en er werd al evenmin gewag gemaakt van administratieve structuren die hem ter beschikking zouden staan.

Hoewel deze functie in de praktijk wel degelijk bestond onder de bescheiden benaming “kabinetschef”, zou men moeten wachten tot 1894 voor de eerste officiële vermelding van de titel “Eerste minister”, tot 1918 alvorens zijn kabinet en tot 1940 alvorens zijn eigenlijke “diensten” werden opgericht.

Ten einde haar onderwijspolitiek te realiseren, richtte de liberale regering in 1878 een nieuw departement op, namelijk dat van Openbaar onderwijs. Dit ministerie zou door de katholieke regeringen nadien terug worden afgevoerd om pas in 1907, onder de vorm van het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen, op te duiken.

In de jaren 1880 vormden de landbouwcrisis en de sociale agitatie de aanleiding tot het oprichten van ministeries die zich specifiek (respectievelijk) inlieten met het voeren van een landbouwpolitiek (1884: Ministerie van Landbouw, nijverheid en openbare werken, 1899: Ministerie van Landbouw) en het reglementeren van arbeid en industrie (1895: Ministerie van Nijverheid en Arbeid). Ondertussen was er naast het Ministerie van Openbare werken een nieuw “technisch” departement bijgekomen, namelijk het Ministerie van Spoorwegen, Posterijen, Telegraaf en Telefoon. Nadat de Onafhankelijke Congostaat in 1908 een Belgische kolonie was geworden, werd het Ministerie van Koloniën opgericht.

Na de Eerste Wereldoorlog kreeg de staat een ruimere rol toebedeeld. Niet alleen was er de alles omvattende wederopbouw, belangrijker nog waren de gewijzigde maatschappelijke en politieke verhoudingen. De uitbreiding van het stemrecht betekende het begin van de coalitieregeringen. Besturen werd complexer, vergde meer coördinatie.

Omdat de benamingen van de ministeries zich tijdens het interbellum in sommige gevallen frequent wijzigden, zullen we hier niet de wisselende combinaties van bevoegdheden opsommen (zie hiervoor de geschiedenis van de onderscheidene ministeries). We beperken er ons toe te wijzen op het feit dat termen als “economische zaken”, “middenstand”, “volksgezondheid” en “sociale voorzorg” in de titulatuur van de departementen opdoken. Aldus werd de groeiende interventie van de staat in het sociaaleconomische leven door de oprichting van nieuwe administratieve structuren geconsacreerd (vooral in de loop van de jaren 1930). Naast de groeiende staatsinterventie vond in de tweede helft van dat decennium ook een meer rationele benadering van het overheidsapparaat plaats. Toen werd immers de basis gelegd voor de werking van de ministeries gedurende de rest van de 20^e eeuw. In zijn hoedanigheid van Koninklijke Commissaris voor de Administratieve Wederinrichting werkte Louis Camu aan de modernisering van de administratie. Zijn opdracht behelsde het onderzoek naar de bevoegdheid en organisatie van de departementen – inclusief mogelijke hergroeperingen –, de werkmethodes, de materiële uitrusting en het personeelsstatuut. Bovendien werd hij belast met het toezicht op de uitvoering van de hervormingsmaatregelen. Om dit hele moderniseringsproces in goede banen te leiden werd in 1939 de Dienst voor Algemeen Bestuur (DAB) opgericht. Het uitbreken van de oorlog echter gooide roet in het eten.

Na de Tweede Wereldoorlog werd teruggegrepen naar de vooroorlogse toestand. De voormelde bevoegdheden, die in het interbellum slechts kortstondig in zelfstandige administratieve structuren waren gegoten, groeiden na de Tweede Wereldoorlog tot volwaardige departementen uit. Tijdens de tweede helft van

de 20^e eeuw zijn eveneens tal van wijzigingen opgetreden in de ministeriële administratieve structuur. Bepaalde ministeries werden opgericht om het hoofd te bieden aan de specifieke omstandigheden en behoeften van de naoorlogse periode en de reconstructie van het land (bijvoorbeeld Ministerie van Nationale ravitaillering, Ministerie van Nationale wederuitrusting); ze verdwenen eens de normale situatie hersteld was. De onafhankelijkheid van Belgisch Congo leidde tot de verdwijning van het Ministerie van Koloniën, dat een tijd lang omgedoopt werd tot Ministerie voor Afrikaanse zaken. De voorstellen inzake modernisering, geformuleerd aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, werden geleidelijk en al dan niet volledig doorgevoerd.

In het begin van de jaren 1970 bereikte het aantal ministeries een hoogtepunt. Het Belgische centrale gezag telde toen ongeveer dertig ministeries. Maar nadien is dat aantal weer afgenomen ten gevolge van onder meer de regionalisering en de geringe budgettaire ruimte. De hervorming van de Belgische staat heeft immers een diepgaande invloed uitgeoefend op de administratieve structuren. Het proces werd ingezet in 1969, toen het Ministerie van Nationale opvoeding en cultuur opgesplitst werd in een Ministerie van Nationale opvoeding en Nederlandse cultuur en een Ministerie van Nationale opvoeding en Franse cultuur. De verschillende fasen van de staatshervorming (1970, 1980, 1988, 1993) leidden tot de overheveling van steeds nieuwe bevoegdheden van het nationale (vanaf 1993 “federale”) niveau naar het niveau van gewesten en gemeenschappen en bijgevolg ook tot de oprichting van specifieke regionale en communautaire administratieve structuren. Hierdoor verdwenen sommige ministeriële departementen helemaal van het nationale toneel (bijvoorbeeld opvoeding en cultuur), terwijl andere federaal gebleven ministeries heel wat van hun bevoegdheden getransfereerd zagen naar de nieuwe regionale en communautaire administratieve organen, bijvoorbeeld verkeerswezen, economische zaken, landbouw, enz. (meer bijzonderheden hierover in het hoofdstuk dat de instellingen van gewesten en gemeenschappen behandelt). Tegelijkertijd werden nieuwe ministeries in het leven geroepen, bijvoorbeeld Ambtenarenzaken, ICT, ... Verschillende hadden hun wortels in de Diensten van de Eerste minister.

Vanaf de tweede helft van de jaren 1990 telde België hierdoor nog slechts 12 federale ministeries. Sommige departementen werden bovendien – met enige moeite – gehergroepeerd in grotere entiteiten, bijvoorbeeld volksgezondheid en sociale voorzorg in de nieuwe entiteit Ministerie van Sociale zaken, Volksgezondheid en Milieu in 1995, of openbare werken en transport in het Ministerie van Verkeer en Infrastructuur.

Na het aantreden van de paarsgroene regering-Verhofstadt I in 1999 lanceerde minister van Ambtenarenzaken en Modernisering van de Openbare besturen Luc Van den Bossche het idee om de administratie grondig te hervormen. De kerngedachte van deze hervorming was dat de administratie en de politiek ten dienste van de burger moesten staan. De federale overheid zou op deze wijze een dubbelslag realiseren: enerzijds een betere dienstverlening aan de bevolking en anderzijds een betere werkgever voor de ambtenaren. Vanaf 2000 zette de federale overheid een grootscheepse hervorming van haar administratieve apparaat op het getouw, de zogenaamde “Copernicushervorming”. Theoretisch werd ze ingegeven door een nieuwe visie op overheidsadministratie en -management. De dienstverlening

aan de burger moest centraal staan en optimaal en “gebruiksvriendelijk” worden opgebouwd. Transparantie, efficiëntie, kostenbewustzijn, betere communicatie, enz., werden de sleutelbegrippen. De relaties met de politieke overheden zouden ook herdacht – in principe beter afgelijnd – worden. De ministeries werden daarom omgebouwd tot “Federale Overheidsdiensten / Services publics fédéraux” (FOD / SPF). Elke FOD zou in principe een zelfde opbouw vertonen. De vroegere ministeriële kabinetten zouden sterk in omvang beperkt of zelfs afgeschaft worden. Elk departement zou voortaan bestaan uit een Beleidscel (voorzeten door de minister), een Cel beleidsvoorbereiding en vooral een Directiecomité. De voorzitter van dat comité, de hoogste ambtenaar van het departement, kwam met een tijdelijk mandaat in de plaats van de vroegere secretaris-generaal van het ministerie. Naast enkele algemene ondersteunende directies (begroting, personeel en organisatie, ICT, logistiek), zou elke FOD bestaan uit een aantal operationele directies. Moderne technieken van begroting en controle zouden worden toegepast; de actie van de FOD zou bepaald worden door managementplannen. De administraties zouden ook meer autonomie bekomen, bijvoorbeeld op het vlak van het beheer van de middelen. Ook het personeelsbeleid werd gewijzigd, onder meer door de toepassing van professionele selectiecriteria en wervingsmethoden en door de invoering van tijdelijke mandaten (meer bepaald voor de topfuncties, zoals die van voorzitter van het directiecomité). Het hele loopbaansysteem werd veranderd. Naast de FOD’s werden ten slotte nog een aantal “Programmatorische Overheidsdiensten / Services publics de programmation” opgericht (POD / SPP), waarvan het zeer specifieke activiteitsdomein zich uitstrekt over verschillende FOD’s en dus “transversaal” en “tijdelijk” is.

Uiteindelijk werden er in 2001-2002 in totaal veertien FOD’s opgericht. Vier ervan zijn “horizontale” overheidsdiensten, namelijk de Kanselarij van de Eerste minister; Personeel en organisatie (P&O); Budget en beheerscontrole (B&B); Informatie en communicatietechnologie (Fedict). Ze vervullen een coördinerende rol en ondersteunen de actie van de andere, “verticale” FOD’s, te weten Financiën; Justitie; Binnenlandse zaken; Buitenlandse zaken, Buitenlandse handel en Ontwikkelingssamenwerking; Mobiliteit en Vervoer; Sociale zekerheid; Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg (waso); Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu; Economie, KMO, Middenstand en Energie. Enkel het Ministerie van Defensie behoudt (voorlopig?) zijn oude benaming. In 2008 waren er daarnaast ook vier POD’s, namelijk Wetenschapsbeleid; Maatschappelijke integratie, Armoedebestrijding en Sociale economie; Duurzame ontwikkeling; Consumentenzaken (met welgeteld 1 ambtenaar ...). In 2002 werden ook een POD Activabeheer en een POD Telecommunicatie opgericht, maar eerstgenoemde werd in 2006 opgenomen in de POD Begroting, terwijl de tweede in 2007 werd afgeschaft en ondergebracht in de FOD Economie. De zogenaamde Copernicusvorming liep niet van een leien dakje. Ze ondervond nogal wat politieke en syndicale kritiek, botste op heel wat tegenkating en moeilijkheden (bijvoorbeeld betreffende de topbenoemingen) en werd uiteindelijk niet helemaal toegepast volgens de plannen van de oorspronkelijke initiatiefnemers. Zo zijn de vroegere ministeriële kabinetten anno 2008 bijvoorbeeld nog lang niet verdwenen.

Volgende wetenschappelijke publicaties geven een overzicht van de Copernicushervorming:

VAN HOOLAND (B.). *Nieuw publiek management. Van bestuurskunde tot Copernicus*. Gent, 2003.

WILLEMS (I.) e.a. *Copernicus tussen de regels door. De cultuur en de verwachtingen van het federale overheidspersoneel*. Gent, 2003.

HONDEGHEM (A.), DEPRE (R.), eds. *De Copernicushervorming in perspectief. Veranderingsmanagement in de federale overheid*. Brugge, 2005.

JANVIER (R.) e.a., eds. *Copernicus tussen de regels door*. Gent, 2008.

DAMAR (M.). La réforme de l'administration, in DE CALLATAÿ (E.), ed. *Histoire des finances publiques en Belgique, vol. VI*. Brussel, 2002, p. 309-326.

VRANCKEN (D.). *Les métamorphoses de l'administration*. Brussel, 2006.

De evolutie van de vroeger nationale en later geregionaliseerde of gecommunautariseerde departementen zal in onderstaand hoofdstuk behandeld worden tot aan de vooravond van hun regionalisering of communautarisering. Voor de evolutie daarna wordt de lezer verwezen naar het hoofdstuk over de instellingen van gewesten en gemeenschappen.

1.3. Archieven

Sinds de archiefwet van 24 juni 1955 zijn de ministeries / FOD's en POD's verplicht hun archieven die meer dan honderd jaar oud zijn in het Rijksarchief neer te leggen. Voor de recentere archieven is deze neerlegging facultatief. De departementen staan alleszins onder toezicht van de rijksarchivaris; dit heeft onder andere tot gevolg dat geen documenten mogen worden vernietigd zonder zijn toestemming. De plicht tot neerlegging geldt niet voor de archieven van enkele departementen, namelijk Defensie en Buitenlandse zaken (dat ook het archief van het voormalige Ministerie van Koloniën herbergt). Deze departementen beschikken over eigen archiefdiensten. Zij staan echter ook onder het toezicht van de Algemeen Rijksarchivaris.

Omdat het tot 1955 heeft geduurd alvorens de neerlegging van overheidsarchief wettelijk werd geregeld, zijn heel wat documenten verloren gegaan. Zelfs met de wet aan zijn kant moest de archivaris vaak vaststellen dat archieven onrechtmatig vernietigd werden of gewoon verdwenen. Anderzijds moet verhinderd worden dat ongeordende en ongeschoonde massa's papier in de rijksarchieven worden gedumpt. Door het leggen van contacten met de onderscheidene administraties, de opmaak van selectielijsten en het voeren van een aanwezigheidspolitiek in de instellingen, proberen de archivariissen-inspecteurs van het Algemeen Rijksarchief één en ander in goede banen te leiden.

Volgende interne syllabus geeft een algemene schets van de inspanningen die het Algemeen Rijksarchief op dit vlak levert:

DEPOORTERE (R.). *La Surveillance archivistique ou comment concilier inspection, diplomatie et persuasion*. Brussel, onuitgegeven document, 2007.

Er bestaan inventarissen over sommige van de bewaarde bestanden. De onderzoeker kan ook een beroep doen op (minder gedetailleerde) toegangen in beperkte

oplage. Daarnaast kan hij of zij terugvallen op overdrachtslijsten, geschreven inventarissen, fiches enz. De ontsluitingen die ter beschikking staan kunnen worden opgespoord via de website van het Rijksarchief, <http://arch.arch.be>.

1.4. *Publicaties*

Begin 2009 heeft men een overzicht van de federale overheidspublicaties via een online catalogus:

www.belgium.be/nl/publicaties.

Wie wil weten welke publicaties de federale overheid uitgaf op het einde van de 20^e eeuw, kan ook gebruik maken van volgend naslagwerk:

[Guide des] Publications officielles – [Gids van de] Overheidspublicaties. Brussel, 1991- (1999: vijfde en voorlopig laatste papieren uitgave).

Hierin wordt per ministerie een vrij gedetailleerd overzicht geboden van wat er werd gepubliceerd. Het werk steunde op de geïnformatiseerde gegevens, bijgehouden door de toenmalige Federale Voorlichtingsdienst (later geïntegreerd in de FOD Kanselarij van de Eerste minister).

Vóór het einde van de jaren 1980 was het terrein van de overheidspublicaties zeer onoverzichtelijk. Uiteraard kon men terecht bij:

Belgische bibliografie. Bibliographie de Belgique. Brussel, 1875- (recente afleveringen enkel online via www.kbr.be).

De nationale bibliografie vermeldt in principe alles wat er in en over België wordt gepubliceerd. Door de wet van 8 april 1965 en het KB van 31 december 1965 werd immers een wettelijk depot van publicaties ingesteld, maar dat betekent niet dat dit werkinstrument aanspraak kan maken op volledigheid, ook niet wat de overheidsuitgaven betreft.

Eigenlijk is men nog het best ingelicht over de overheidspublicaties van voor de Eerste Wereldoorlog. Men vindt ze immers terug bij:

DE WEERDT (D.). *Bibliographie rétrospective des publications officielles de la Belgique 1794-1914*. Brussel, 1963.

Dit werkinstrument kan worden aangevuld met twee oudere overzichten:

Liste des ouvrages en magasin ainsi que des publications pouvant être mises à la disposition des bureaux étrangers par les différents départements ministériels. Brussel, 1905.

Commission royale belge des échanges internationaux. Section littéraire. Liste des documents officiels de la Belgique. Parlement, ministères, provinces, communes, institutions et établissements officiels. Brussel, 1912.

Voor de periode besloten tussen 1914 en het begin van de jaren 1990 blijkt het veel moeilijker een overzicht te krijgen van wat de overheid publiceerde. Een aantal periodieke publicaties kan men wel op het spoor komen via:

VAN HOVE (J.). *Repertorium van de in België verschijnende tijdschriften. Répertoire des périodiques paraissant en Belgique*. Brussel, 1951. Supplementen 1955, 1960, 1964, 1972.

Dit vormt echter geen noemenswaardige aanwinst op de oogst die men uit de raadpleging van de Belgische bibliografie overhoudt.

Meer gedetailleerd doch dan weer beperkt tot een momentopname is:

KEPPENNE (M.G.). *Les publications périodiques éditées par les services centraux des ministères 1954*. Brussel, 1957.

De bibliografie van de statistische uitgaven komt aan bod bij de behandeling van het Nationaal Instituut voor de Statistiek.

Haast elke FOD beschikt over een eigen bibliotheek. Vele overheidspublicaties kunnen daar teruggevonden worden. Volgende publicatie geeft een overzicht van de bestaande informatie- en documentatiecentra van de federale administratie op het einde van de 20^e eeuw:

Gids van de informatie- en documentatiecentra van de federale administratie. Brussel, 1998.

Deze gids somt de bibliotheken van de toenmalige ministeries en van de federale overheidsinstellingen op, met een kort overzicht van alle praktische informatie (openingsuren, toegankelijkheid, omvang en aard van de collecties, enz.). Hij kan nog diensten bewijzen in het begin van de 21e eeuw, hoewel de situatie op dat vlak natuurlijk snel verandert. Gelukkig kan de onderzoeker vandaag een beroep doen op de gemeenschappelijke bibliotheekcatalogus van alle FOD's: <http://bib.belgium.be>. Met één muisklik wordt de inhoud van al die bibliotheken tegelijk doorzocht.

Toch is ook deze zoekmethode niet waterdicht. De verschillende departementen bewaarden hun eigen publicaties niet altijd op systematische wijze. De collecties van de ministeriële bibliotheken kunnen dus lacunes vertonen. Bovendien hebben hun recente online catalogi vaak geen rekening gehouden met de titels van oudere publicaties. Vanaf het begin van de 21^e eeuw bieden de websites van de ministeries / FOD's doorgaans een deel van hun gedrukte bronnen onder digitale vorm aan. Steeds meer documenten worden immers verspreid langs elektronische weg.

Omdat we bezwaarlijk alle publicaties uitgaande van de ministeries, FOD's en POD's kunnen opsommen, is het nuttig een overzicht te geven van de diverse types van publicaties die door deze administraties werden en worden uitgegeven. Aldus krijgt men een idee van wat men op dat vlak mag verwachten.

De verschillende types van overheidsuitgaven nemen niet noodzakelijk de vorm van afzonderlijke publicaties aan. Zij komen soms samen voor, bijvoorbeeld in een tijdschrift dat door het ministerie / de FOD wordt gepubliceerd. In deze tijdschriften treffen we naast andere rubrieken vaak wetenschappelijke en semiwetenschappelijke artikelen, boekbesprekingen en bibliografische bijdragen aan.

Door diverse departementen of door bepaalde van hun diensten worden periodiek "bulletins" gepubliceerd die volledig of gedeeltelijk in beslag worden genomen door wetten, koninklijke en ministeriële besluiten, rondschriften, instructies, enz., eventueel aangevuld met jurisprudentie en een keuze van parlementaire vragen.

Naast deze periodieke uitgaven worden door diverse administraties op regelmatige tijdstippen “codes” of “officieuze coördinaties” van de vigerende wetten, besluiten en richtlijnen gepubliceerd. Deze uitgaven beperken zich doorgaans tot een welbepaald onderwerp, bijvoorbeeld de kieswetgeving, de militiewetgeving, de fiscale wetgeving, de wetgeving met betrekking tot de verschillende takken van het onderwijs, de arbeidsbescherming, enz. Na de Tweede Wereldoorlog nemen publicaties van deze aard frequent de vorm aan van basismappen met periodieke bijwerkingen. Vanaf het begin van de 21^e eeuw vindt men deze teksten vaak terug in databanken die men kan raadplegen via de website van de desbetreffende FOD.

In de publicaties van ministeries / FOD's kan men ook verslagen aantreffen die de activiteit van de administratie in haar geheel of van bepaalde diensten aanbelangen. Soms hebben deze verslagen ook betrekking op adviserende organen die bij bepaalde departementen werden opgericht. Naast verslagen die de werking van de onderscheidene diensten behandelen, worden er ook tal van rapporten gepubliceerd die de toestand schetsen van de maatschappelijke sector waarin het ministerie / de FOD actief is, bijvoorbeeld de economie, de buitenlandse handel, de landbouw, het onderwijs, de arbeidsmarkt, de koloniale economie, enz. Sommige rapporten vormen dan weer het resultaat van bijzondere enquêtes die door of voor het departement werden georganiseerd om een bepaald probleem te onderzoeken. In een aantal gevallen beperkt men zich in de rapporten niet tot het schetsen van de Belgische situatie doch worden ook gegevens verschaft met betrekking tot de toestand in het buitenland. We vermelden ook de studies die door of voor het ministerie of de FOD werden uitgevoerd en die de vorm aannemen van monografieën, bijvoorbeeld met betrekking tot een bepaalde industrietak, een bepaalde landbouwstreek, een bepaalde teelt, enz.

Hoewel de statistiek sinds de Tweede Wereldoorlog in principe gecentraliseerd is in het Nationaal Instituut voor de Statistiek, worden er nog steeds belangrijke reeksen statistische gegevens door de verschillende departementen gepubliceerd, hetzij opgenomen in een tijdschrift, hetzij als zelfstandige publicatie. Met betrekking tot de organisatie en de personeelsbezetting van de federale administraties kan gewezen worden op de publicatie van organogrammen en personeelslijsten. In sommige gevallen worden jaarboeken integraal door dergelijke informatie ingenomen. Sporadisch worden door bepaalde administraties bronnenuitgaven gepubliceerd. Vooral het Ministerie van Buitenlandse zaken was op dit vlak actief. Meestal hebben deze bronnenpublicaties tot doel een bepaalde politiek te verantwoorden.

In de hoofdstukken die de bronnen van de verschillende ministeries, FOD's en POD's behandelen, wordt verwezen naar publicaties die zij in de voorbije 170 jaar produceerden. Het spreekt echter vanzelf dat op dit vlak niet naar volledigheid kon worden gestreefd. Er werd geprobeerd de belangrijkste periodieke uitgaven te vermelden. Al te vulgariserende of al te technische uitgaven bleven doorgaans buiten beschouwing. Niet-periodieke uitgaven werden enkel vermeld als voorbeeld. Zoveel als mogelijk werd geprobeerd om zowel de Nederlands- als de Franstalige titels van publicaties te vermelden. Om plaats te besparen, werden plaats en datum van publicatie niet vermeld voor beide taalversies afzonderlijk: bij federale publicaties zijn deze voor beide landstalen immers dezelfde.